ଟିପ୍ପଣୀ

6

ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗର ଅଗ୍ରଗତି

ପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଥିଲା । ଏପରିକି ଆଧୁନିକ ଆଫଗାନିସ୍ତାନର କାନ୍ଦାହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଥିଲା । ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୮୭ ବେଳକୁ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଲା । ଆମେ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ପରେ ଏବଂ ଗୁପ୍ତ ବଂଶର ଉତ୍‌ଥାନ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶରେ ସଂଗଠିତ ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା । ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୨୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୩୦୦ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅଗ୍ରଗତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ୫୦୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍‌ଥାନହେବା ସହିତ ନୂତନ କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମର ପ୍ରଚଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

OBJECTIVES - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟ ପଢ଼ିଲା ପରେ ଆମେ ଜାଣିବା :

- ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ପରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଥିଲା ।
- ମଧ୍ୟ ଏସିଆରୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶୀମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଭାରତକୁ ପ୍ରବେଶ ଓ ବସତି ସ୍ଥାପନ କଲେ ।
- ଭାରତ ଓ ରୋମ୍ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥିବା ବାଣିଜ୍ୟିକ ସମ୍ପର୍କ ଓ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ।
- ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୨୦୦ରୁ ୩୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।
- ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ପ୍ରାକ୍ ଇତିହାସ ଏବଂ ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟ ।

POLITICAL HISTORY OF NORTH INDIA 6.1
ଉତ୍ତରଭାରତର ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ପରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍‌ଥାନ ହେଲା । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମଧ୍ୟଏସିଆ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ଚୀନ୍‌ରୁ ବିଦେଶୀମାନେ ଭାରତକୁ ମଧ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିଦେଶୀ ଶକ୍ତିମାନେ ଥିଲେ ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ ଶକ, ପଲ୍ଲବ ଏବଂ କୁଶାଣ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ପ୍ରକାର ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ଗତିକରି ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଏସିଆର ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ନିକଟତର ହୋଇଥିଲା ।

(i). ଶୁଙ୍ଗ ବଂଶ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ଶେଷ ରାଜାଙ୍କୁ ସେନାପତି ପୁଷ୍ୟମିତ୍ର ଶୁଙ୍ଗ ହତ୍ୟା କଲା ପରେ ଉତ୍ତରଭାରତରେ ନିଜେ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଏହି ବଂଶକୁ ଶୁଙ୍ଗ ବଂଶ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଶୁଙ୍ଗ ରାଜତ୍ୱ

ଉତ୍ତରଭାରତରେ ଚାଲୁଥିବା ବେଳେ ଯବନ ନାମକ ଏକ ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ ଜାତି ବ୍ୟାକ୍‌ଟ୍ରିଆ ବା ବଲଖି ଅଞ୍ଚଳରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଶକ୍ତିରୂପେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଭାରତ ଏବଂ ଉତ୍ତରଭାରତ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ପୁଷ୍ୟମିତ୍ର ଶୁଙ୍ଗଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟାକ୍‌ଟ୍ରିଆର ଗ୍ରୀକ୍ ଶାସକ ଡେମିଟ୍ରିଅସ୍‌ଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସଂଘର୍ଷରେ କାହାର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇନଥିଲା । ବେସନଗର ବା ଆଧୁନିକ ବିଦିଶାରେ ଏକ ଖୋଦିତ ଶିଳା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଶିଳାଲେଖରେ ପାକିସ୍ତାନ ନିକଟସ୍ଥ ରାଓଲପିଣ୍ଡିର ତକ୍ଷଶିଳାର ଜଣେ ଅଧିବାସୀ ହେଲିଓଡୋରସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ତଥ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେ ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ ଶାସନ ଆଣ୍ଟିଆଲକିଦାସଙ୍କ ଦୂତ ରୂପେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶୁଙ୍ଗରାଜା ଭାଗଭଦ୍ରଙ୍କ ରାଜସଭା ମଣ୍ଡନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଶିଳାଲେଖ ଅନୁସାରେ ସେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀ:ପୂ: ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଶୁଙ୍ଗ ବଂଶର ଶେଷ ରାଜାଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ବାସୁଦେବ ଅତି ନୃଶଂସ ଭାବେ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ବାସୁଦେବ କଣ୍ୱବଂଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଶାସନ କଲେ । ଏହି ବଂଶର ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ ।

(ii). ବ୍ୟାକ୍‌ଟ୍ରିଆ ବା ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ ଶାସନ

ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୩୨୩ରେ ଆଲେକଜାଣ୍ଡାରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ତଥା ହିନ୍ଦୁକୁଶ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ (ଆଧୁନିକ ଆଫଗାନିସ୍ତାନ)ରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ବ୍ୟାକ୍ଟ୍ରିଆର ଶାସକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରୀକ୍ ମୂଳ ଯୋଗୁଁ ବ୍ୟାକ୍ଟ୍ରିଆନ୍- ଗ୍ରୀକ୍ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେହି ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଡେମିଟ୍ରିଅସ୍ ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ଶାସକ ଥିଲେ । ପୁଷ୍ୟମିତ୍ର ଶୁଙ୍ଗଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କଳହ ହୋଇଥିଲା ।

ସେ ଯାହାହେଉନା କାହିଁକି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମେନେଣ୍ଡର ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫଗାନିସ୍ତାନ ଓ ଗାନ୍ଧାର ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ପଶ୍ଚିମରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଜଟିଳ ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ବଳିତ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥ ମିଲିଣ୍ଡାପନହରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ 'ମିଲିନ୍ଦ'ଙ୍କୁ ମେନେଣ୍ଡର ବୋଲି ଆଖ୍ୟାୟିତ କରାଯାଇଛି । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା ନାଗସେନଙ୍କୁ ରାଜା ମିଲିନ୍ଦ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ତା'ର ଉତ୍ତର ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲା ପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ରାଜା ମେନେଣ୍ଡର ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୫୫ରୁ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୩୦ ମଧ୍ୟରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ।

(iii). ଶକ ଶାସନ

ମଧ୍ୟ ଏସିଆରୁ ସ୍କିଥିଆନ୍ ନାମକ ଏକ ବୈଦେଶିକ ଜାତି ଭାରତକୁ ଆସି ବସତିସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କୁ 'ଶକ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । 'ଇଉ-ଚି' ନାମକ ଏକ ପଡ଼ୋଶୀ ଜାତିଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ ହେଲା ପରେ ସେମାନେ କ୍ରମଶଃ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ତକ୍ଷଶିଳା ଅଞ୍ଚଳରେ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୦୦ରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ଶକ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ ରୁଦ୍ରଦମନ । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଥିଲା । ଜୁନାଗଡ଼ ବା ଗିରିନାର ଠାରେ ଥିବା ଏକ ଶିଳାଲେଖରେ ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଶିଳାଲେଖର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇଛି ଏବଂ ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ ଏହା ପୁରାତନ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ରାଜକୀୟ ଶିଳାଲେଖା ରୂପେ ବିବେଚିତ ।

(iv). ପାର୍ଥିଆନ୍ ଶାସନ

ପାର୍ଥିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର ଆଦିବାସସ୍ଥାନ ଇରାକରେ ଥିଲା । ଶକମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ପର୍କ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା ପରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ରୋତସାମଗ୍ରୀକୁ ଆଧାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶକ-ପଲ୍ଲଭ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଗଲା । ପେଶୱାର ନିକଟସ୍ଥ ମର୍ଦନ ନାମକ ସ୍ଥାନରୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରସିଦ୍ଧ

'ତଖିତ-ଇ-ବାହି' ଶିଳାଲେଖ ଅନୁସାରେ ପାର୍ଥିଆନମାନେ ପାକିସ୍ତାନର ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏହି ଶିଳାଲେଖ ୪୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଗଣ୍ଡୋଫେରୋନିସ୍ ବା ଗଣ୍ଡୋଫେରସ୍ ନାମକ ଜଣେ ପାର୍ଥିଆନ ଶାସକଙ୍କ ନାମ ଏହି ଶିଳାଲେଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଗ୍ରୀ ଅନୁସାରେ ସେ ଥିଲେ ସେଣ୍ଟ ଥୋମାସ୍ ଓ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ରାଜା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭ୍ରାତା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 6.1 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଶେଷ ମୌର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ରାଟ କିଏ ଥିଲେ ?

   ____

2. ହେଲିଓ ଡେରସ୍ କିଏ ଥିଲେ ?

   ____

3. ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥ 'ମିଲିଂଦପନହ'ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତମ ରାଜା ମିଳିନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ କେଉଁ ଇଣ୍ଡୋଗ୍ରୀକ୍ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଅଛି ?

   ____

4. କେଉଁ ଶୀଳାଲେଖ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ ପ୍ରଥମ ରାଜକୀୟ ଶୀଳାଲେଖରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

   ____

5. ଶକମାନଙ୍କର ଆଦି ବାସସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ଥିଲା ?

   ____

6.2 THE KUSHANAS - କୁଶାଣ ଶାସନ

ପଶ୍ଚିମ ଚୀନ୍ ଥିଲା କୁଶାଣମାନଙ୍କର ଆଦିବାସସ୍ଥାନ । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ ଇଉ-ଚି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କୁଶାଣମାନେ ଶକ ଓ ପଲ୍ଲବମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲାପରେ ପାକିସ୍ତାନରେ ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । କୁଶାଣବଂଶର ପ୍ରଥମ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶାସକ ଥିଲେ କୁଜଳ କାଡ୍‌ଫିସେସ । ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଥିଲେ ବିମା କାଡଫିସେସ୍ । କୁଶାଣ ବଂଶର ତୃତୀୟ ଶାସକ ଥିଲେ କନିଷ୍କ । କୁଶାଣ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସମ୍ଭବତଃ କନିଷ୍କ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୭୮ରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଏକ ନୂତନ ଅବ୍ଦର ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଶକାବ୍ଦ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । କନିଷ୍କଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ କୁଶାଣ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପରିସୀମା ଆଶାତୀତ ଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମଧ ଏସିଆରୁ ଉତ୍ତର ଭାରତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭକରିଥିଲା ଏବଂ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ବାରଣାସୀ, କୋଶାମ୍ବୀ ଏବଂ ସ୍ରାବସ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ମିଶିଯାଇଥିଲା । କନିଷ୍କଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଯେ କନିଷ୍କଙ୍କ ମଧ ଏସିଆ ରାଜ୍ୟ ସହିତ ଉତ୍ତରଭାରତର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମିଶାଇ ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ସହିତ ଆଞ୍ଚଳିକ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରେ ପ୍ରଗତି ଘଟିଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଜଣେ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଭାବେ କନିଷ୍କ ଇତିହାସରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ସେ କାଶ୍ମୀରର କୁଣ୍ଡଳବନ ଠାରେ ଚତୁର୍ଥ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ବହୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଯଥା - ହୀନଯାନ ଓ ମହାଯାନ । କନିଷ୍କ ମଧ ମଥୁରା ଏବଂ

ଗାନ୍ଧାର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । କନିଷ୍କ ପୁରୁଷପୁର ନାମକ ଏକ ନଗର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହାକୁ ଆଧୁନିକ ପେଶୱାର ସହିତ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇଅଛି । ଏହାଥିଲା ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ । ସେ ଏଠାରେ ଏକ ବିଶାଳ ବୌଦ୍ଧସ୍ତୁପ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିୟାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଆସିଥିଲା ବେଳେ ମଧ ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ ନଗରୀ ପୂର୍ବପରି ଥିଲା । ତୃତୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ କୁଶାଣ ବଂଶର ପତନ ହେଲା ।

(i). **କୁଶାଣ ରାଜ୍ୟ ଓ ଶାସନ**

କୁଶାଣମାନଙ୍କ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସମଗ୍ର କୁଶାଣ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଟି ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଭାଗ ଜଣେ ମହାକ୍ଷତ୍ର ବା ସାମରିକ ଶାସକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା । କ୍ଷତ୍ରପ ନାମକ ଜଣେ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟର ମୋଟ କେତୋଟି ପ୍ରଦେଶ ରହିଥିଲା ସଠିକ୍ ଭାବେ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ।

(ii). **କୁଶାଣମାନଙ୍କ ଅବଦାନ**

କୁଶାଣମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅବଦାନ ଯୋଗୁଁ ପୁରାତନ ଭାରତ ଇତିହାସରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ଅନ୍ତର୍ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବହିର୍ବାଣିଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଏହାଫଳରେ ନୂତନ ସହରଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଥିଲା । କୁଶାଣମାନଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରା ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ ତତ୍କାଳୀନ ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଥିଲା ।

ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଭେଷଜ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୁଶାଣମାନେ ବିଶେଷ ପ୍ରଗତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଆୟୁର୍ବେଦର ଜନକ ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଦ୍ୱୟ କନିଷ୍କଙ୍କର ସମାମୟିକ ଥିଲେ । ରୂପେ ଖ୍ୟାତିଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଚରକ 'ଚରକସଂହିତା' ନାମକ ଏକ ଅମୂଲ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଅଶ୍ୱଘୋଷ ଗୌତମବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ ଉପରେ ଆଧାରିତ 'ବୁଦ୍ଧ ଚରିତ' ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ । କୁଶାଣମାନେ ଗାନ୍ଧାର ଓ ମଥୁରା ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ବୁଦ୍ଧ ଏବଂ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 6.2 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. କୁଶାଣ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା କିଏ ଥିଲେ ?

2. କିଏ ଏବଂ କେବେ ଶକାବ୍ଦ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ?

3. କେଉଁ ଶାସକଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଏବଂ କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଚତୁର୍ଥ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ?

4. ଚରକ କିଏ ?

6.3 ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ସହ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ

ଗ୍ରୀକ୍ ଏବଂ ଶକମାନଙ୍କର ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ ଯୋଗୁଁ ଭାରତ ଓ ମଧ୍ୟଏସିଆ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପନ ହେଲା । କୁଶାଣ ଶାସନ ସମୟରେ ଭାରତ ଓ ମଧ୍ୟଏସିଆ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆଦାନପ୍ରଦାନରେ ବ୍ୟାପକ ଅଗ୍ରଗତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଫଳରେ ଏହି ବିଦେଶୀମାନେ ନିଜର ମୌଳିକ ସତ୍ତା ହରାଇ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ମିଶିଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସମାଜର ଏକ ଉପକ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଜାତି ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଇଣ୍ଡୋ-ବ୍ୟାକ୍ଟ୍ରିଆ ଶାସକ ମେନେଣ୍ଡର ନାଗସେନ ନାମକ ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

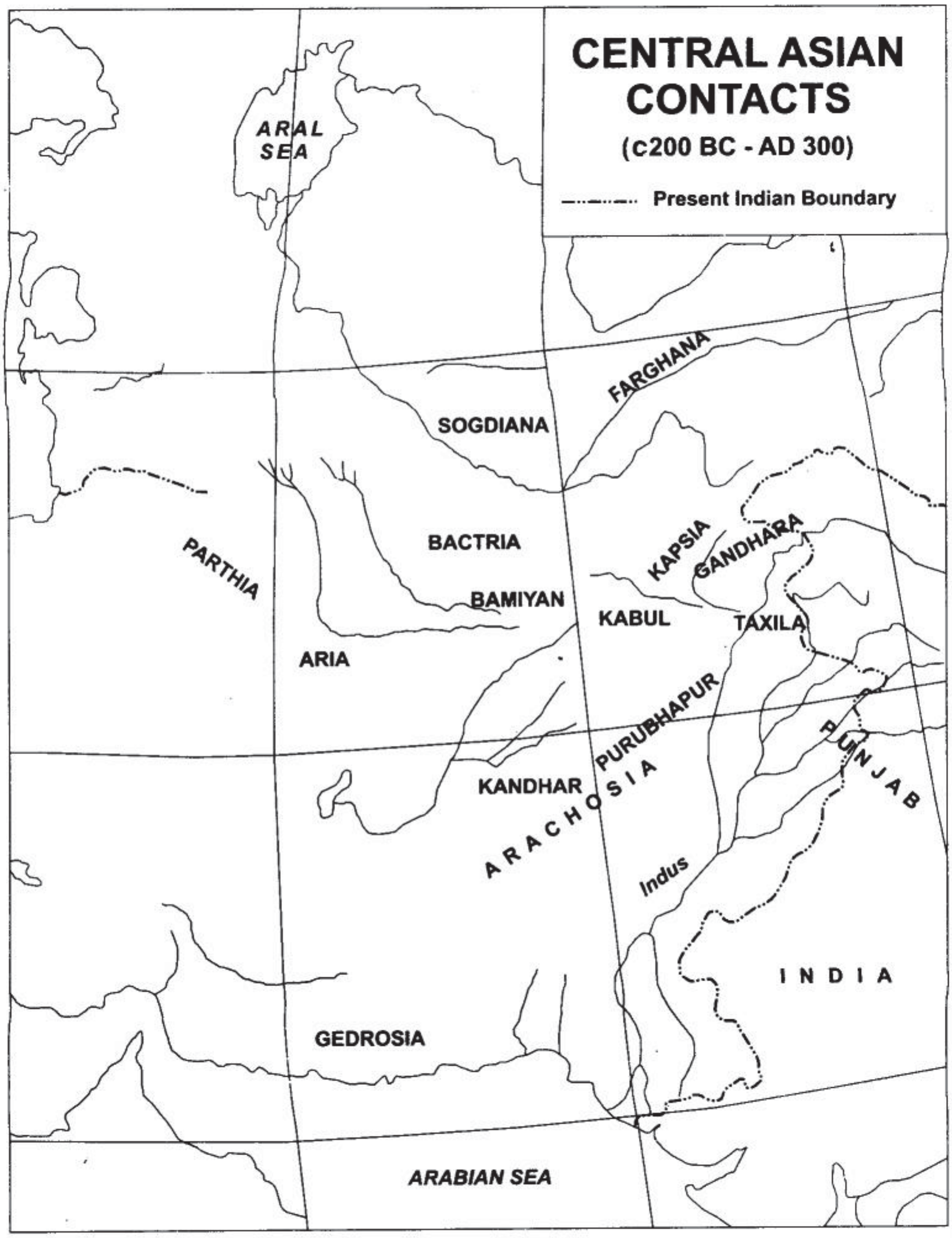

ମାନଚିତ୍ର ୬.୧ ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ

ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗର ଅଗ୍ରଗତି

ମଧ୍ୟଏସିଆ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନେ ମୁଦ୍ରା ନିର୍ମାଣର ନୂତନ ପ୍ରଣାଳି ଶିଖିପାରିଲେ । ପୁରାତନ ଆହତମୁଦ୍ରା ବା ଛାପାଯୁକ୍ତ ମୁଦ୍ରା ବଦଳରେ ଭାରତୀୟମାନେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କ ଗୌରବକୁ ଆଧାର କରି ଗ୍ରୀକ୍ ମୁଦ୍ରା ପରି ସୁନ୍ଦରମୁଦ୍ରା ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନେ ମଧ୍ୟଏସିଆ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପୁରାତନ ଭାରତୀୟ ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଜ୍ଞାନ ମାନଙ୍କୁ 'ଯବନାଚାର୍ଯ୍ୟ' ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଭାରତୀୟମାନେ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତକ ତିଆରିର ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଫଳରେ ଭାରତୀୟ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳା ନିର୍ମାଣରେ ଏକ ନୂତନ ଧାରା ଅନୁସୃତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀ ଏବଂ ଗ୍ରୀକ୍ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଗାନ୍ଧାର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 6.3 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଗ୍ରୀକ୍‌ମୁଦ୍ରାଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

2. ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଜ୍ୟୋର୍ତିବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ?

____

6.4 EMERGENCE OF EARLY STATES IN ORISSAAND THE DECCAN
ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ନୂତନ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍‌ଥାନ

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ଏବଂ ପୂର୍ବଭାରତ ଆଗରୁ ଅଶୋକଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା । ଅଶୋକ ଏକ ଭୟଙ୍କର ରକ୍ତାକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ କଳିଙ୍ଗ ଜୟ କରିଥିଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଆଶାତୀତ ଧନ ଓ ଜୀବନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ମୌର୍ଯ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ପରେ କଳିଙ୍ଗ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ନୂତନ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍‌ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

କଳିଙ୍ଗ

ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ପତନ ପରେ କଳିଙ୍ଗ ବା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚେଦିବଂଶର ଶାସନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ କେବଳ ଖାରବେଳଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଚେଦି ଶାସକମାନଙ୍କ କୌଣସି ପ୍ରମାଣିକ ତଥ୍ୟ ମିଳିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଉଦୟଗିରି ପାହାଡ଼ରେ ଥିବା ହାତୀଗୁମ୍ଫା ଶିଳାଲେଖରେ ଖାରବେଳଙ୍କ କୃତିତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶିଳାଲେଖର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଏକ ହାତୀ ରହିଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ହାତୀଗୁମ୍ଫା ଶିଳାଲେଖ ରଖାଯାଇଛି । ଏହି ଶିଳାଲେଖର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ଖାରବେଳ ଜୈନଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସେ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 6.4 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଖାରବେଳ କିଏ ?

____

2. ହାତୀଗୁମ୍ଫା ଶୀଳାଲେଖ କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

____

6.5 THE SATAVAHANAS- ସାତବାହନ

ଖ୍ରୀ:ପୂ: ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧଭାଗରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଦୃଶ୍ୟପଟରେ ବିଖ୍ୟାତ ସାତବାହନ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାତବାହନ ବଂଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶାସକ ଗୌତମୀପୁତ୍ର ସାତକର୍ଣ୍ଣୀ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ଶକ ବଂଶର ଶାସକ ନାହାପନାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ସେ ସାତବାହାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣରେ କ୍ରିଷ୍ଣା ନଦୀଠାରୁ ଉତ୍ତରରେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଔରଙ୍ଗାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ବା ଆଧୁନିକ ପଇଠାନ ଥିଲା ସାତବାହାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସାତବାହାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପରେ ଇକ୍ଷବାକୁ ରାଜବଂଶ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଥିଲେ ।

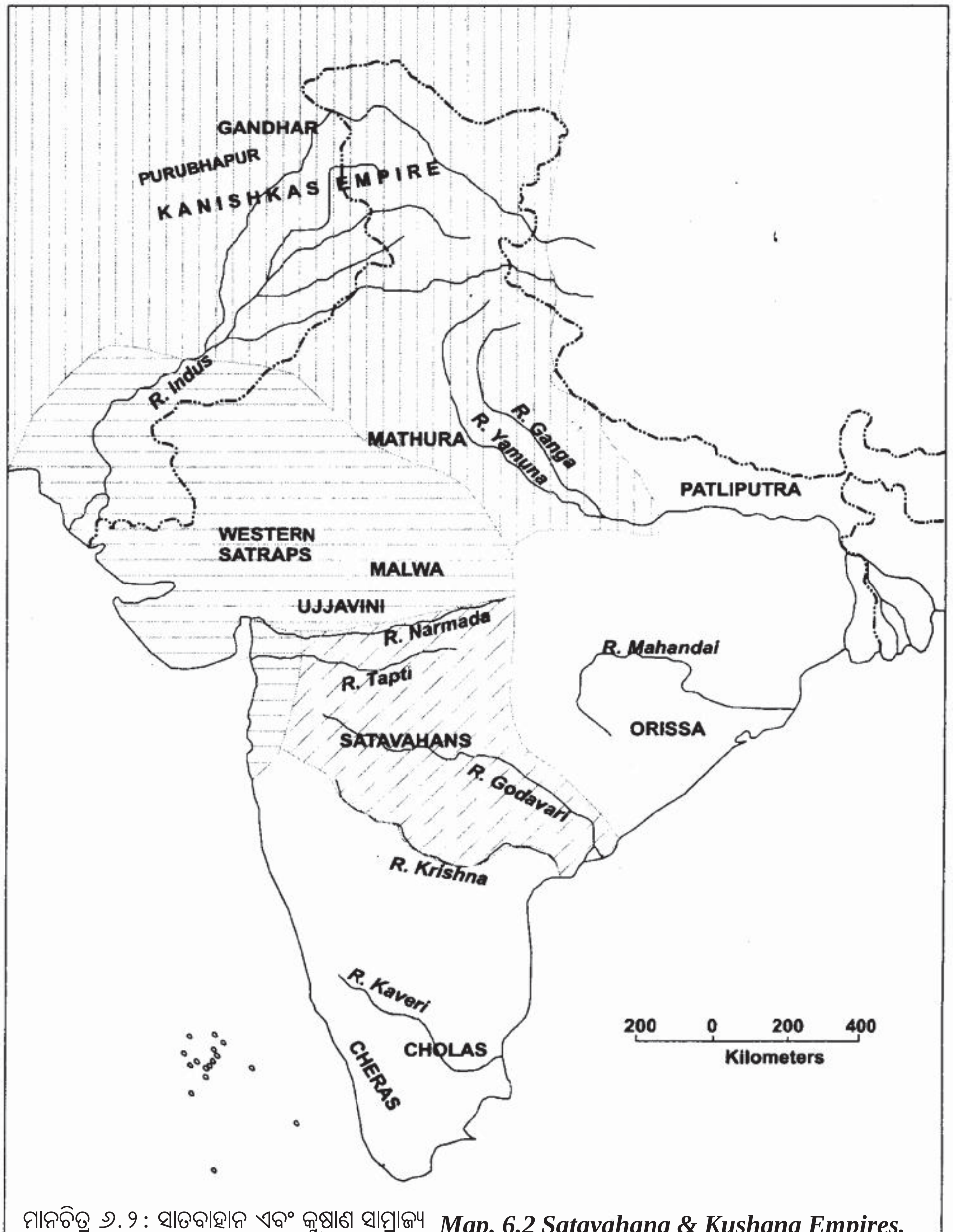

ମାନଚିତ୍ର ୬.୨ : ସାତବାହାନ ଏବଂ କୁଷାଣ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ***Map. 6.2 Satavahana & Kushana Empires.***

ସାତବାହାନ ରାଜ୍ୟ ଓ ଶାସନ

ସାତବାହାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଶାସନଗତ ସୁବିଧା ପାଇଁ କେତେକ ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଭାଗଗୁଡ଼ିକୁ ଆହର ବା ରାଷ୍ଟ୍ର କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏଠାରେ ଆହର ମାନେ ଏକ ଜିଲ୍ଲାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା ।ସାତବାହାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସର୍ବନିମ୍ନ ଏକକକୁ ଗ୍ରାମ କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଗ୍ରାମିକ କୁହାଯାଉଥିଲା ।ସାତବାହନ ଶାସନର ଆଉ କେତେକ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଅମାତ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା ଉପଦେଷ୍ଟା ଥିଲେ ।ଦ୍ରବ୍ୟ ତଥା ମୁଦ୍ରା ଆକାରରେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିଲା ।ସାତବାହାନ ରାଜାମାନେ ଥିଲେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ରାଜା ଯିଏକି ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଶୁଳ୍କ ଭୂମିଦାନ କରୁଥିଲେ ।ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଥିଲା ।ସାତବାହାନ ରାଜାମାନେ ନିଜକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ଦାବି କରୁଥିଲେ ।ବର୍ଣ୍ଣବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ ନିଜର ପ୍ରାଥମିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଲି ସେମାନେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 6.5 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ସାତବାହାନ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ପ୍ରମୁଖ ଥିଲେ ?

2. ସାତବାହାନମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ?

3. ସାତବାହାନମାନଙ୍କର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସର୍ବନିମ୍ନ ରାଜନୈତିକ ସଂଗଠନକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

4. କେଉଁ ରାଜବଂଶର ଶାସକମାନେ ଭାରତରେ ଧର୍ମ ପାଇଁ ନିଃଶୁଳ୍କ ଭୂମି ଦାନ କରୁଥିଲେ ?

5. ସାତବାହାନ ଶାସକମାନେ ନିଜକୁ କେଉଁ ଜାତିର ବୋଲି ଦାବି କରୁଥିଲେ ?

6.6 TRADE AND COMMERCIALACTIVITIES ବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା

(i). ଅନ୍ତର୍ବାଣିଜ୍ୟ ପଥ ଓ ବର୍ହିଃବାଣିଜ୍ୟ ପଥ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସନର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅଗ୍ରଗତି । ଉଭୟ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଏବଂ ବର୍ହିବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସଫଳତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା ।ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ଅନ୍ତଃବାଣିଜ୍ୟିକ ସ୍ଥଳପଥ ରହିଥିଲା । ପ୍ରଥମ ବାଣିଜ୍ୟିକ ପଥର ନାମ ଥିଲା ଉତ୍ତରପଥ । ଏହି ପଥଟି ଉତ୍ତରଭାରତ ଓ ପୂର୍ବ ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲା । ଏହାମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାରତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପୀଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପଥଟିର ନାମଥିଲା ଦକ୍ଷିଣ ପଥ । ଏହି ପଥଟି ଭାରତର ମାଳଭୂମି ଅଞ୍ଚଳକୁ ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତ ସହତ ସଂଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣପଥଟି ଏକ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥଳପଥ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଉତ୍ତର ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତ ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଆହ୍ଲାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ କୋଶାମ୍ବୀ ଠାରୁ ବାହାରି ଆଧୁନିକ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ମଧ୍ୟଦେଇ

ଟିପ୍ପଣୀ

ଗତିକରି ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳରେ ଥିବା ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ଭୃଗୁକଚ୍ଛ ବା ବ୍ରୋଚ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପୀଥିଲା । ଆହୁରି ମଧ ଏହି ଦକ୍ଷିଣପଥ ସାତବାହାନ ମାନଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ଆଧୁନିକ ପୈଠାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ଗ୍ରୀକ୍ ନାବିକ ହିପାଟାସ୍ ୪୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୌସୁମୀ ଜଳବାୟୁ ବିଷୟରେ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କଲା ପରେ ବାଣିଜ୍ୟ ସକାଶେ ସାମୁଦ୍ରିକ ପଥର ବିକାଶ ହେଲା । ଭାରତର ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳରେ ଥିବା ଭାରୁକଚ୍ଛ, ସୋରପାରା, କଲ୍ୟାଣ, ମଜରିସ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦରଗୁଡ଼ିକରୁ ଲୋହିତସାଗର ମଧଦେଇ ଜଳଜାହାଜରେ ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ଚାଲୁଥିଲା । ଏହି ସାମୁଦ୍ରିକ ପଥଦେଇ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଏସିଆ ସହିତ ମଧ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲୁଥିଲା । ଭାରତର ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ଥିବା ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ତାମ୍ରଲିପ୍ତୀ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର । ତାମିଲନାଡୁର ଉପକୂଳରେ ଥିବା ଆମେରିକା ମେଡୁ ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର । ଭାରୁକଚ୍ଛ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବ ଏସିଆରେ ଥିବା ବନ୍ଦର ମଧରେ ମଧସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ଚାଲୁଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

(ii). ପଶ୍ଚିମ ଏବଂ ମଧ ଏସିଆ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟିକ ସମ୍ପର୍କ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ବାଣିଜ୍ୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ପ୍ରାଚ୍ୟ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଧରେ ବାଣିଜ୍ୟିକ କାରବାରରେ ବୃଦ୍ଧି । ରୋମ୍-ଭାରତ ବାଣିଜ୍ୟ ଉନ୍ନତିର ଚରମସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ବାଣିଜ୍ୟ ସ୍ଥଳପଥରେ ଚାଲୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପାରସିକ ମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏହି ପଥରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା । କାରଣ ଏହି ପଥ ସେମାନଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳ ମଧଦେଇ ଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ଜଳପଥ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱପ୍ରଦାନ କରାଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଳଜାହାଜଗୁଡ଼ିକ ସିଧାସଳଖ ଭାରତୀୟ ବନ୍ଦରଗୁଡ଼ିକରୁ ବାହାରି ଲୋହିତ ସାଗର ଉପକୂଳରେ ଥିବା ବନ୍ଦରଗୁଡ଼ିକରେ ପହଞ୍ଚିପାରୁଥିଲା ।

ଭାରତ ଓ ରୋମ୍ ବାଣିଜ୍ୟିକ କାରବାର ସମ୍ପର୍କରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ "ପେରିପ୍ଲସ ଅଫ୍ ଦି ଏରିଥ୍ରିନ୍ ସି" ନାମକ ପୁସ୍ତକରେ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଭାରତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ରୋମୀୟ ବଜାରରେ ପ୍ରବଳ ଚାହିଦା ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ମସଲା, ସୁଗନ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଅଳଙ୍କାର, ହାତୀଦାନ୍ତ ତଥା ବୟନବସ୍ତ୍ର ରୋମୀୟ ମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ପସନ୍ଦ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମସଲା ରୋମ୍‌କୁ ରପ୍ତାନୀ କରାଯାଉଥିଲା । ରୋମୀୟମାନେ ମଧ ମୂଲ୍ୟବାନ ପଥର, ହୀରା, ମୋତି, ଚନ୍ଦନକାଠ ଏବଂ ଲୁହା ଇତ୍ୟାଦି ଆମଦାନି କରୁଥିଲେ । ରୋମୀୟମାନେ ଏହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ରୌପ୍ୟ ଭାରତକୁ ରପ୍ତାନୀ କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ଅନେକ ରୋମୀୟ ମୁଦ୍ରା ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶରୁ ମିଳିଅଛି । ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ ରୋମ୍‌ରୁ ବହୁତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭାରତକୁ ଆସୁଥିଲା । ରୋମରୁ ମଦ ମଧ ଭାରତକୁ ଆସୁଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଟିଣ, ସୀସା ଏବଂ କ୍ରିତଦାସକନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମଧ ଆମଦାନୀ କରାଯାଉଥିଲା ।

(iii). କାରିଗରୀ ଓ ଶିଳ୍ପ

କାରିଗରୀ ଓ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ ଏହି ସମୟରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ଆଦରଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହାମଧ ଅନ୍ତର୍ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବର୍ହିବାଣିଜ୍ୟ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । 'ମିଳିନ୍ଦପନହ' ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ୭୫ଟି ବୃତ୍ତି ମଧରୁ ୬୦ ଗୋଟି ବୃତ୍ତି ଥିଲା କାରିଗରୀ ଶିଳ୍ପ ସଂବଂଧୀୟ । ଏହି ସମୟରେ କୁଶଳୀ ଓ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ କାରିଗରମାନେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ରୌପ୍ୟ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଅଲଗା ଅଲଗା କାରିଗରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରମୁଖ ମାଳି ନିର୍ମାଣ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ବୟନଶିଳ୍ପ ଥିଲା ଆଉ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଶିଳ୍ପ । ମଥୁରା ଏବଂ ବଙ୍ଗ ଥିଲା ତୁଳା ଏବଂ ପଶମ ବୟନ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର । ରଙ୍ଗ କରିବା ମଧ ଏହି ସମୟର ଆଉ ଏକ କାରିଗରୀ ଶିଳ୍ପ ଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣୀ

(iv). ଶିଳ୍ପ

ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ବଣିକମାନେ ସଂଗଠିତ ହୋଇ ଶ୍ରେଣୀ ବା ଗିଲ୍ଡ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଏକ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ସାର୍ଥ କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଉଥିଲେ । ଏହି ବାଣିଜ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ମୁଖ୍ୟକୁ 'ସାର୍ଥବାହ' କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେହିପରି ସମସ୍ତ କାରିଗରମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଗିଲ୍ଡ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି କାରିଗରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲେ ତନ୍ତୀ, ଶସ୍ୟବେପାରୀ, ବାଉଁଶକାରିଗର, ତେଲି ଓ କୁମ୍ଭାର ପ୍ରଭୃତି । ସେମାନେ ଶ୍ରେଣୀ ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରୁଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ବ୍ୟବସାୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଇନକାନୁନ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବ୍ୟାଙ୍କ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୁଧହାରରେ ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଠାରୁ ଟଙ୍କା ଜମା ରଖୁଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 6.6 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ଉତ୍ତରପଥ କ'ଣ ଥିଲା ?

2. ଦକ୍ଷିଣପଥ କ'ଣ ଥିଲା ?

3. ମୌସୁମୀ ଜଳବାୟୁ ଆବିଷ୍କାରର ପ୍ରଭାବ ଭାରତ ଇତିହାସ ଉପରେ କ'ଣ ଥିଲା ?

4. ଭାରତ ଓ ରୋମୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଉପରେ କେଉଁ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଅଛି ?

5. ଗିଲ୍ଡ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାପଡୁଥିଲା ?

6.7 ART AND ARCHITECTURE - କଳା ଏବଂ ସ୍ଥାପତ୍ୟ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଧର୍ମକୁ ଭିତ୍ତିକରି କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ଏହି କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଦୁଇଟି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟର ଉନ୍ନତି । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦନ କରାଯାଇ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରାଗଲା । ବୈଦେଶିକ ସଂପର୍କରେ ଉନ୍ନତି ଯୋଗୁ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର ଗାନ୍ଧାର କଳା ନାମକ ଏକ କଳାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସଂଘଠିତ ହେଲା । ଏହି କଳା ଗ୍ରୀକ୍ କଳାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା ।

(i) ସ୍ତୂପ -Stupa

ଏକ ବୃହତ୍ ଅର୍ଦ୍ଧଗୋଲାକାର ଗମ୍ବୁଜ କୁ ସ୍ତୂପ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ସ୍ତୂପର କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥଳରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ବାକ୍ସରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କିମ୍ବା ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ରଖାଯାଉଥିଲା । ସ୍ତୂପର ଚାରିପଟେ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ରାସ୍ତା ରହିଥିଲା । ଏହି ରାସ୍ତାର ପାର୍ଶ୍ୱରେ କାଠର ରେଲିଂ ଦିଆଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପଥରର ବାଡ ଦିଆଗଲା । ଏହି ସମୟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ତୂପ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଭାରହୁତ୍ ଏବଂ ସାଞ୍ଚି ଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଦୁଇଟି ଯାକ ସ୍ତୂପ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରଥମେ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ଏହାର ଆକାର ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଥିଲା । ଏଥି ସହିତ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ଅମରାବତୀ ଏବଂ ନାଗାର୍ଜୁନ କୋଣ୍ଡା ରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ସ୍ତୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଚିତ୍ର ୬.୧ : ସାଞ୍ଚି ସ୍ତୁପ

ଖ୍ରୀ:ପୂ: ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୁପ ଗୁଡିକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳା ଯୋଗୁଁ ସ୍ତୂପର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି । ଏହି ସ୍ତୂପର ରେଲିଂ ଗୁଡିକ ଲାଲ୍ ବାଲୁକା ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ତିନିଗୋଟି ବୃହତ୍ ସ୍ତୁପ ଏହି ସମୟରେ ସାଞ୍ଚି ଠାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ତିନୋଟି ମଧ୍ୟରୁ ବୃହତ୍ ସ୍ତୂପଟି ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ଖ୍ରୀ : ପୂ : ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦି ବେଳକୁ ଏହାର ଆକାର ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଏହି ସମୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ତୁପ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡିକ ଧ୍ୱଂସପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ଅମରାବତୀଠାରେ ନିର୍ମିତ ଅମରାବତୀ ସ୍ତୂପ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରୂପ ନେଇଥିଲା । ଜାତକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ଗଳ୍ପ କୁ ଆଧାର କରି ଏହି ସ୍ତୂପରେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥିଲା ।

(ii) ପ୍ରସ୍ତର କଳା -Rock Cut Archietures

ସ୍ତୁପ ବ୍ୟତିରକେ ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରସ୍ତର କୁ କାଟି ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ଅସଂଖ୍ୟ ମନ୍ଦିର, ବଡ ବଡ ହଲ୍, ରାଜ ପ୍ରାସାଦ ଏବଂ ବାସଗୃହ, ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁମ୍ଫା ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସାତବାହାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଥିବା ନାସିକ୍ ଏବଂ ପୁନେ ଠାରେ ମିଳୁଥିବା ବଡ ବଡ ପଥରଖଣ୍ଡ କୁ କାଟି ଏସବୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବସି ପୂଜା କରାଯାଉଥିଲା, ତାକୁ ଚୈତ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁମାନେ ରହୁଥିବା ଯାଗା କୁ ବିହାର କୁହାଯାଉଥିଲା ।

(iii) ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା - Schools of Sculptural Art

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ବିଭାଜନ ଦେଖାଦେଲା । ସେମାନେ ହୀନଜାନ ଏବଂ ମହାଜାନ ଏହିପରି ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ । ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପୂଜା କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ 'ଫଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡିକ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ମଥୁରାର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଲାଲବାଲୁକା ପ୍ରସ୍ତରରେ କଳା ରଙ୍ଗର ଛିଟ ଦେଇ ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ତିନି ପ୍ରକାର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ସେତେବେଳେ ଉତ୍‌ଥାନ ହୋଇଥିଲା । ସେଗୁଡିକ ହେଲା ମଥୁରା କଳା, ଗାନ୍ଧାର କଳା ଏବଂ ଅମରାବତୀ କଳା ।

ଚିତ୍ର ୬.୨ : ଗାନ୍ଧାର କଳା – ବୋଦ୍ଧିସତ୍ତ୍ୱ

ମଥୁରା କଳା : ମଥୁରା କଳାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅବଦାନ ଥିଲା ଅସଂଖ୍ୟ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି କଳାର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଥିଲା । ମଥୁରାର ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବାଲୁକାପ୍ରସ୍ତରରେ କଳା ଛିଟ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ତରକୁ ଖୋଦନ କରି ଅବିକଳ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡିକ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ମଥୁରା ଶିଳ୍ପୀମାନେ ମହାବୀର ଜୀନଙ୍କର ମଧ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଗୁଡିଏ ପଥରର ସ୍ଲାବ (ayagapatas) ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଲାବ ଉପରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡିକ ରଖି ପୂଜା କରାଯାଉଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ମଧ ମଥୁରା କଳା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । କୁଶାଣ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ମଥୁରା ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଦେବାଦେବୀଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ କୁବେରଙ୍କର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଗାନ୍ଧାର କଳା : ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶର ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ଗାନ୍ଧାର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଗ୍ରୀକ୍, ମୌର୍ଯ୍ୟ, ଶୁଙ୍ଗ, ଶକ ଏବଂ କୁଶାଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୀର୍ଘ ଦିନ ଧରି ଶାସିତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିବା ଗାନ୍ଧାର କଳା ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଦେଇ ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏ କଳାକୁ ଗ୍ରୀକ୍-ରୋମାନ କଳା, ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ୍ କଳା ଏବଂ ଗ୍ରୀକ୍-ବୌଦ୍ଧ କଳା ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି କଳା ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ଗ୍ରୀକ୍ ଶୈଳୀରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଶକ ଏବଂ କୁଶାଣ ଶାସକମାନେ ଗାନ୍ଧାର କଳାକୁ ଖୁବ୍ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ନୀଳ ଧୂଷର ରଙ୍ଗର ସ୍ଫଟିକ ଭଳି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ତରୀଭୂତ ପ୍ରସ୍ତରରେ ବୁଦ୍ଧ ଏବଂ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧାର କଳାର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଥିଲା ଅବିକଳ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ । ଶରୀରର ମାଂସପେଶି ଏବଂ ଅବୟବର ନିଖୁଣତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥିଲା ଗାନ୍ଧାର କଳାରେ । ଗ୍ରୀକ୍‌ରୋମାନ୍ କଳାରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଶରୀର ଏକ ବସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କେଶ ଗୁଡିକ କୁଞ୍ଚୁ କୁଞ୍ଚୁଆ ହୋଇଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଏହିପରି ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡିକ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ।

ଅମରାବତୀ କଳା : କ୍ରିଷ୍ଣା ଏବଂ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀର ନିମ୍ନ ଉପତ୍ୟକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅମରାବତୀ କଳାର ହୋଇଥିଲା । ସାତବାହନ ଶାସକମାନେ ଅମରାବତୀ କଳାର ପ୍ରମୁଖ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ଏହିକଳା ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଉନ୍ନତିଲାଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଇକ୍ଷବାକୁ ରାଜବଂଶର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହିକଳା ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୧୫୦ ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୫୦ ମଧ୍ୟରେ କରିଥିଲା । ଏହି କଳା ସାଧାରଣତଃ ସ୍ତୂପ ଗୁଡିକର ମୂଳଦୂଆ, ରେଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାଗାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅମରାବତୀ କଳାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁଥିଲା ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନୀ ।

ଅମରାବତୀ କଳାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ପ୍ରକାଶ କଳା ବା 'Narrative art' । ଏହି କଳାରେ ଖୋଦିତ ଚିତ୍ର ଗୁଡିକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତତ୍‌କାଳୀନ ଶିଳ୍ପୀମାନେ କୌଣସି ବିଷୟକୁ କେତେ ନିଖୁଣ ଭାବରେ ଏବଂ ଅବିକଳ ଘଟଣାକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ 'ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ହାତୀ ପାଳନ' ବିଷୟର ସମସ୍ତ କଥାବସ୍ତୁ ଅତି ନିଖୁଣଭାବେ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ଅମରାବତୀ କଳାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା ମାର୍ବଲ ପରି ଏକ ଶ୍ୱେତ ପ୍ରସ୍ତରରେ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ । ପ୍ରାକୃତିକ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟ କୁ ଆଧାର କରି ଏହି ସମୟରେ ଅନେକ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 6.7 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ପରବର୍ତ୍ତି ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗର ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଦର୍ଶାଅ ।

2. ସ୍ତୁପ କ'ଣ ଥିଲା ?

3. ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗର ପ୍ରଧାନ ସ୍ତୂପର ନାମ କ'ଣ ଥିଲା ?

4. ଚୈତ୍ୟ ଏବଂ ବିହାର ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ ?

5. ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୌର୍ଯ୍ୟଯୁଗରେ ବିକାଶଲାଭ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ନାମ ଲେଖ ?

6. ମଥୁରା କଳାରେ କେଉଁପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ?

7. କେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧାର କଳା କୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ?

6.8 EARLY HISTORY OF SOUTH INDIA - ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଆଦ୍ୟ ଇତିହାସ

***(i)* ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ପ୍ରାଗ୍‌ଐତିହାସିକ ସଂସ୍କୃତି :-** ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ବ୍ୟବହୃତ ପ୍ରସ୍ତର ତିଆରି କୁରାଢ଼ୀ ଏବଂ ଧାରୁଆ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୧୨୦୦ ରୁ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୩୦୦ ମଧ୍ୟରେ ମେଗାଲିଥ ସଂସ୍କୃତି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ଯୁଗରେ ବିଶାଳ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡମାନ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସମାଧିସ୍ଥଳ, କବର ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଏ ଗୁଡିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ବାସସ୍ଥାନ ଠାରୁ ଦୂରରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି ନିର୍ମିତ ସୌଧରେ ଲୌହ ଧାତୁର ବ୍ୟବହାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଲୌହ ଖଣିର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଗପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ବୃହତ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡମାନ ମିଳୁଥିଲା । ମେଗାଲିଥ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଥିଲା କଳା ଏବଂ ଲାଲ୍ ମୃର୍ତ୍ତିକା ପାତ୍ର ନିର୍ମାଣ । ମେଗାଲିଥ ସଂସ୍କୃତିର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଗୁଡିକ କର୍ଣ୍ଣାଟକର ବ୍ରହ୍ମଗିରି, ମାସ୍କୀଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଥିସହିତ ତାମିଲନାଡୁର ଆଦିଚାଲନୁର ଏବଂ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଗପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଜୁନାପାଣିଠାରେ ବୃହତ୍ ସମାଧିସ୍ତମ୍ଭମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଏକପ୍ରକାରର ଲୌହ ନିର୍ମିତ ହାତ ହତିଆର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଧି ସ୍ଥଳରୁ ମିଳିଅଛି । ଏଗୁଡିକ ସେମାନଙ୍କର କାରିଗରୀ ଶିଳ୍ପର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ତୀରଦାନୀ, କଟୁରୀ, କୁରାଢ଼ୀ, ଦା, ଖଣ୍ଡା, ଲଙ୍ଗଳ ଲୁହା ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଗହମ ଓ ଧାନର ଅଂଶବିଶେଷ ମଧ୍ୟ ଏହି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ମିଳିଅଛି । ଏଥରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ ମେଗାଲିଥ ଯୁଗର ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଜୀବିକା ଥିଲା କୃଷି, ପଶୁପାଳନ ଏବଂ ଶିକାର । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ମେଗାଲିଥ ସଂସ୍କୃତି ପରେ ସଂଗମ ସଂସ୍କୃତିର ଆର୍ବିଭାବ ହେଲା ।

***(iii)* ସଂଗମ ଯୁଗ THE SANGAM AGE :** ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଅନେକ ତାମିଲି କବି ଅସଂଖ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟକୁ ସଂଗମ ଯୁଗ କୁହାଯାଏ । ସଂଗମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ "meeting together" ବା "ମିଳିତ ବୈଠକ" । ତାମିଲ କବିମାନେ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ

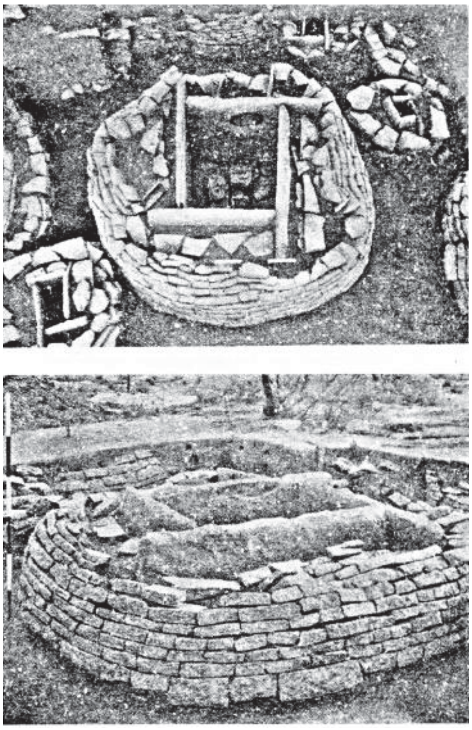

ଚିତ୍ର ୬.୨ : ମେଗାଲିଥ୍ ସମାଧିସ୍ଥଳ

କବି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଉଥିଲେ । ଏହିପରି ତିନିଗୋଟି କବି ସମ୍ମିଳନୀ ଆହୂତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ତିନୋଟି ସଂଗମ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ପାଣ୍ଡ୍ୟରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ରେ ମଦୁରାଇ ର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ସଂଗମ ଆହୂତ ହୋଇଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ପ୍ରେମ କୁ ଆଧାର କରି ସଂଗମ କବିତା ଗୁଡିକ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୩୦୦ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୦୦ ମଧରେ ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା ଏଥିରେ ତାମିଲିନାଡୁର ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିସହିତ ତାମିଲ ସଂସ୍କୃତିର ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ସୌହାର୍ଦ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ଚିତ୍ର ମଧ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତିରୁପତି ପାହାଡଠାରୁ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ତାମିଲନାଡୁ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଛୋଟ ଛୋଟ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡ ଜଣେ ଜଣେ ମୁଖ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା । ସଂଗମ ଯୁଗରେ ତାମିଲ ଅଞ୍ଚଳର ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡିକ ପ୍ରଧାନ ଥିଲେ ସେଗୁଡିକ ହେଲେ, ଚୋଳ ଏବଂ ଚେର ଏବଂ ପାଣ୍ଡ୍ୟ । ଚୋଳମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଉରାୟୁର ଠାରେ ଥିଲା । ଚେର ମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀର ନାମ ଥିଲା ଭାଞ୍ଜି । ପାଣ୍ଡ୍ୟମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ମଦୁରାଇ । ଚୋଳ, ଚେର ଏବଂ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଅନେକ ଉପମୁଖ୍ୟ ଶାସକ ରହିଥିଲେ । ଏହି ଉପମୁଖ୍ୟ ଶାସକମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ କର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ଗୁଡିକର ମୁଖ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ଏହି କର ଏବଂ ଲୁଣ୍ଠନଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ଚେର, ଚୋଳ ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ରାଜ୍ୟମଧରେ କ୍ରମାଗତ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଫଳରେ ସଂଗମ କବିମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କୁ ଆଧାର କରି ଅସଂଖ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ସମଗ୍ର ତାମିଲିନାଡୁ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମ୍ପଦ କୁ ଆଧାର କରି ୫ ଗୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସେଗୁଡିକ ଥିଲା, କୁରିଞ୍ଜି (ପାହାଡିଆ ଅଞ୍ଚଳ), ପଲାଇ (ଶୁଷ୍କ ଅଞ୍ଚଳ) ମୁଲ୍ଲାଇ (ଗୋଚର ଅଞ୍ଚଳ),

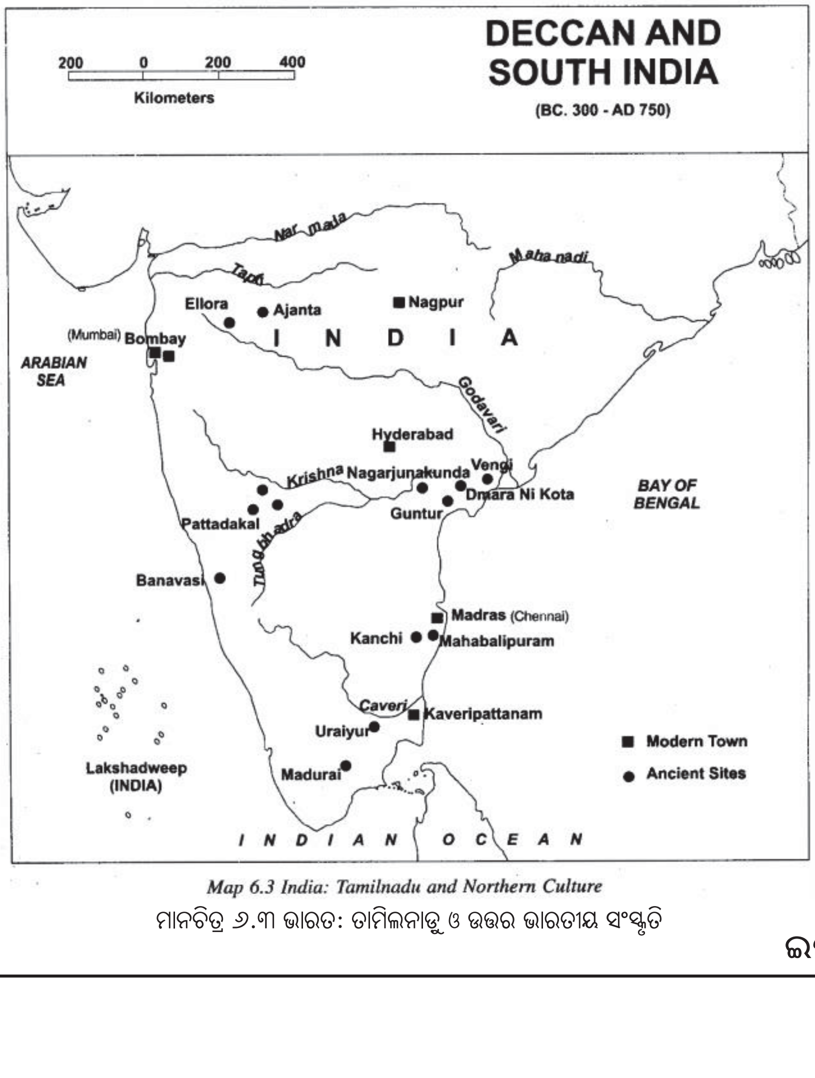

Map 6.3 India: Tamilnadu and Northern Culture

ମାନଚିତ୍ର ୬.୩ ଭାରତ: ତାମିଲନାଡୁ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି

ଟିପ୍ପଣୀ

ମୁରୁଡମ୍ (ଆର୍ଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳ) ଏବଂ ନଇଁତାଲ୍ (ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳ) । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡିକର ଭୂସ୍ଥିତି ଓ ପରିବେଶରେ ସମାନତା ନ ଥିଲା । ଜଳବାୟୁ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶରେ ଭିନ୍ନତା ଯୋଗୁ ଏଠାକାର ଅଧିବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜଶୈଳୀରେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କୁରୁଞ୍ଜି ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟଜୀବିକାଥିଲା ଶିକାର ଓ 'ଫଳମୂଳ ସଂଗ୍ରହ । କିନ୍ତୁ ପଲାଇର ଅଧିବାସୀମାନେ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଲୁଣ୍ଠନ ଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ମୁଲ୍ଲାଇର ଲୋକମାନେ ପଶୁପାଳନ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ମୁରୁଡମ୍‌ର ଅଧିବାସୀ ଚାଷ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲାବେଳେ ନଇଁତାଲ୍‌ର ର ଅଧିବାୀମାନେ ମାଛମାରି ଏବଂ ଲୁଣ ତିଆରିକରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ।

ଉତ୍ତରଭାରତ ପରି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସଂଗମଯୁଗ ରେ ଶ୍ରେଣୀଯୁକ୍ତ ସମାଜ ନଥିଲା । ସେଠାରେ ଉଚ୍ଚଜାତି ଏବଂ ନୀଚଜାତି ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ବୈଦିକ କ୍ରିୟା କର୍ମ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ ରାଜାଙ୍କର ଉପଦେଷ୍ଟା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ କିଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ଉପଭୋଗ କରୁନଥିଲେ । ସେଠାକାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଜଣାଯାଉଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କାରିଗର, ଲୁଣ ବ୍ୟବସାୟୀ, ତନ୍ତୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧନୀମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିପାଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଟାନିର୍ମିତ ବାସଗୃହ ରେ ରହିଥିଲାବେଳେ ଗରିବମାନେ ମାଟିନିର୍ମିତ ଚାଳଘରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଧନୀଲୋକମାନେ ମୂଲ୍ୟବାନ ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗରିବଲୋକମାନେ ଶସ୍ତା ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରୁଥିଲେ ।

ଯୁଦ୍ଧବିଜୟୀ ବୀରମାନେ ସମାଜରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିବା ସୈନିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ମୃତିସୌଧମାନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଗୁଡିକୁ ନାଡୁକାଲ୍ ବା ଭୀରୁକାଲ୍ କୁହାଯାଉଥିଲା । ସଂଗମ ଯୁଗରେ ନାରୀଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅନେକ ନାରୀକବି ମାନଙ୍କର ରଚିତ କବିତାମାନ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଥିଲା । ସଂଗମ ଯୁଗର ନାରୀମାନେ ଅର୍ଥନୀତିକ ପ୍ରଗତିରେ ମଧ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଶସ୍ୟରୋପଣ, ପଶୁପାଳନ, ଟୋକେଇ ନିର୍ମାଣ, ଲୁଗାବୁଣା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଘୃଣ୍ୟ ଏବଂ ନିଷ୍ଠୁର ସତୀପ୍ରଥା ସଂଗମଯୁଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହାକୁ ତାମିଲ ଭାଷାରେ "ଟିପୟାଦଲ" (Tippayadal) କୁହାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହିପ୍ରଥା ବାଧତାମୂଳକ ନଥିଲା କାରଣ ଅନେକ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ରହିଥିବାର ଦେଖା ଯାଇଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉନା କାହିଁକି ସଂଗମ ସମାଜରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ନଥିଲା । ନାରୀମାନେ ନିଜକୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କରିବା ଉପରେ କଟକଣା ଜାରି କରାଯାଇଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ ସେମାନେ କୌଣସି ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ଭାଗନେଇ ପାରୁ ନଥିଲେ ।

ସଂଗମ ସମାଜର ଅଧିବାସୀ ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥନୀତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଥିଲେ, ଯଥା: କୃଷି, କାରିଗରୀ ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ । ଧାନ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ପାଦିତ ଶସ୍ୟ । ଏହାଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ । ଧାନକୁ ମଧ ସେମାନେ ବିନିମୟର ମାଧମ ରୂପେ ଅର୍ନ୍ତଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ତାମିଲନାଡୁରେ କୌଣସି ଚିରସ୍ଥାୟୀ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉନଥିବାରୁ ରାଜା ଯେଉଁଠାରେ ସମ୍ଭବ ହେଉଥିଲା, ସେହିସ୍ଥାନରେ ଟ୍ୟାଙ୍କ୍ କିମ୍ବା ଡ୍ୟାମ୍ ନିର୍ମାଣ କରି କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଚୋଳରାଜା କରିକାଳ କୃଷିର ବିକାଶ ପାଇଁ କାବେରୀ ନଦୀରେ ଏକ ଡ୍ୟାମ୍ ନିର୍ମାଣ କରି ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଏହାଥିଲା ଦେଶର ପ୍ରଥମ ଡ୍ୟାମ୍ । କାରିଗରୀ ଶିଳ୍ପ ମଧରେ ତନ୍ତଦ୍ୱାରା ତୁଳା ଓ ପଶମ ବସ୍ତ୍ର ବୟନ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ଲୁଣ ମାରିବା ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟ ।

ସଂଗମଯୁଗ ଅର୍ଥନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଥିଲା ରୋମୀୟଜଗତ ସହିତ ସମୃଦ୍ଧ ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଦକ୍ଷିଣଭାରତରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଅସଂଖ୍ୟ ରୋମୀୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରାରୁ ଏହାର

ଟିପ୍ପଣୀ

ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ମୌସୁମୀ ଜଳବାୟୁକୁ ଲକ୍ଷକରି ଭାରତୀୟ ଉପକୂଳରୁ ପଶ୍ଚିମଜଗତ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜଳପଥରେ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲି ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସହର ଓ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଭାଞ୍ଜିଅଞ୍ଚଳ, ଯାହା ତାମିଲନାଡୁର ଆଧୁନିକ କରୁର ଅଞ୍ଚଳ ରୂପେ ପରିଚିତ, ଚୋଳମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଏହା ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ କାରିଗରୀ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରଥିଲା । ଚେର ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମୁଖ ବନ୍ଦର ଥିଲା କ୍ରାଙ୍ଗନୋର । ଏହା ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳର ମଜରିସ୍ ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଜଣାଯାଏ ଯେ ରୋମୀୟ ଜଳଜାହାଜ ଗୁଡିକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ବିନିମୟରେ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଗୋଲମରିଚ ନେବା ପାଇଁ ଆସୁଥିଲେ । ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ପାଣ୍ଡ୍ୟରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ମଦୁରାଇ ଅଞ୍ଚଳ ର ଚର୍ତୁପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରାଚୀର ପରିବେଷ୍ଟିତ ଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନ ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ବୟନ ଏବଂ ହାତୀଦାନ୍ତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧଥିଲା । ତାମିଲନାଡୁ ର ତିରୁନେଲଭେଲି ଜିଲ୍ଲାର କୋରକାଇ ଥିଲା ପାଣ୍ଡ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବନ୍ଦର । ଏହି ସ୍ଥାନ ମୋତି ପାଇଁ ମଧ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଚୋଳ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଉରାୟୁର (ତାମିଲିନାଡୁର ତିରୁଚିନ୍ନାପଲ୍ଲୀ) ସୁନ୍ଦର କୋଠା ବାଡି ପରିବେଷ୍ଟିତ ନଗର ଥିଲା । କାବେରୀପଟ୍ଟିନମ୍ ବା ପୁହାର୍ ଥିଲା ଚୋଳ ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ବନ୍ଦର । ସଂଗମ କବିତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ସେ ସମୟରେ ବ୍ୟସ୍ତବହୁଳ ବଜାର ଗୁଡିକର ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସୈନିକମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଗମ ଯୁଗରେ ଉତ୍ତରଭାରତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିରଭାରତ ମଧରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ରହିଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନା ଏବଂ ଶୈବ ଉପାସନା କୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତାମିଲନାଡୁରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଓ ଜୈନଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲେ। । ତାମିଲନାଡୁର ପାହାଡିଆ ଅଞ୍ଚର ଆଞ୍ଚଳିକ ଅଧିବାସୀମାନେ ମୁରୁଗାଓଁ ନାମକ ଏକ ଦେବତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ଉତ୍ତରଭାରତରେ ସେହି ଦେବତାଙ୍କୁ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ତଥା ଯୁଦ୍ଧରଦେବତା ରୂପେ ଉପାସନା କରାଗଲା ।

ସଂକ୍ଷେପରେ ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ଉପରେ ଆଧାରିତ କବିତାର ବର୍ଣ୍ଣନାଏବଂ ସାମାଜିକ ଚିତ୍ର ମୋଟ ଉପରେ ଖ୍ରୀ : ପୂ : ୩୦୦ ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୦୦ ମଧରେ ତାମିଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ରାଜନୈତିକ ସଂଘର୍ଷ, ସାମାଜିକ ବୈଷମ୍ୟ ଏବଂ ଅର୍ଥନୀତିକ ପ୍ରଗତିର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

INTEXT QUESTIONS 6.8 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

1. ମେଗାଲିଥ୍ କ'ଣ ?

2. ସଂଗମ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

3. ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ କ'ଣ ଥିଲା ?

4. ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ ମୁଖ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡିକର ନାମ କ'ଣ ?

5. ସଂଗମ କବିତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ୫ଟି ଅର୍ଥନୈତିକ ବିଭାଗର ନାମ ଲେଖ ।

6. କାବେରୀ ନଦୀରେ କେଉଁ ଚୋଳ ରାଜା ଡ୍ୟାମ୍ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ?

WHAT YOU HAVELEARNT- ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ

ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସନର ଅବସାନ ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଶୁଙ୍ଗମାନେ ଶାସନକ୍ଷମତାକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରେ କୁଶାଣ ବଂଶ, ଶକ ଏବଂ ପହ୍ଲବମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । କୁଶାଣ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ଠାରୁ ବାରଣାସୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲା । କୁଶାଣ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କନିଷ୍କ ଥିଲେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ । ସେ ଚତୁର୍ଥ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ସେ ମଥୁରକଳା ଓ ଗାନ୍ଧାରକଳା ର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଶାଳତା ଯୋଗୁଁ ଅର୍ନ୍ତବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବର୍ହିବାଣିଜ୍ୟ ର ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସାତବାହନ ବଂଶ କୃଷ୍ଣାନଦୀ ଓ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଆଉରଙ୍ଗାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ ଉନ୍ନତିର ଚରମସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ରୋମୀୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ଲାଭପ୍ରଦ ବହିଃବାଣିଜ୍ୟ ଯୋଗୁ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଅମରାବତୀ କଳା ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗ ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ମେଗାଲିଥ୍ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍‌ଥାନ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୧୨୦୦ ରୁ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୩୦୦ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଂସ୍କୃତିର କ୍ରମବିକାଶ ହୋଇଥିଲା । ମେଗାଲିଥ ସମାଧିସ୍ତମ୍ଭ ଗୁଡିକରେ ଲୌହ ର ବ୍ୟବହାର ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ କଳା ଓ ଲାଲ୍ ରଙ୍ଗର ମୃଣ୍ମୟପାତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏହି ସଂସ୍କୃତିର ଅଧିବାସୀମାନେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ କୃଷି ଏବଂ ପଶୁପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୩୦୦ରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୩୦୦ ମଧ୍ୟରେ ବିକଶିତ ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣଭାରତର ପ୍ରାକ୍ ଇତିହାସ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ତିନିଗୋଟି ରାଜ୍ୟ ଯଥା : ଚୋଳ, ଚେର ଏବଂ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟ ରେ ତାମିଲଅଞ୍ଚଳର ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ଏକ ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

TERMINAL QUESTIONS - ନିଜକୁ ନିଜେ ପରଖିବା

1. ମୌର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ପରେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ସଂଘଟିତ ରାଜନେତିକ ଘଟଣାବଳୀ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କର ।
2. କୁଶାଣମାନେ କିଏ ? ଭାରତକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ କ'ଣ ଥିଲା ?
3. ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଭାରତର ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ସହିତ ସଂପର୍କ ଉପରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କର ।
4. ଗୌତମୀପୁତ୍ର ସାତକର୍ଣ୍ଣୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।
5. ଭାରତର ଦରିଆପାରି ବାଣିଜ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କର ।
6. ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶାସନପରେ ଭାରତରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟକଳା ଉପରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖ ।
7. ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସଂଗମ ସାହିତ୍ୟ ତାମିଲନାଡୁର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ କି ପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ?

ANSWERS TO INTEXT QUESTIONS - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ

6.1

1. ବୃହତ ରଥ ।
2. ହେଲିଓଡୋରସ୍ ଥିଲେ ଇଣ୍ଡୋ-ଗ୍ରୀକ ରାଜା ଆଣ୍ଟିଆଲ୍‌କିଦାସଙ୍କ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି । ସେ ଶୁଙ୍ଗରାଜା କାଶୀପୁତ୍ର ଭାଗଭଦ୍ରଙ୍କ ଦୂତ ରୂପେ ରହି ଥିଲେ ।
3. ମେନେଣ୍ଡର ।
4. ରୁଦ୍ରଦମନଙ୍କର ଜୁନାଗଡ ବା ଗିରିନାର ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳାଲେଖ ।
5. ମଧ୍ୟ ଏସିଆ ।

6.2

1. କନିଷ୍କ ।
2. କନିଷ୍କ ୭୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ।
3. କୁଣ୍ଡଳବନ (ଆଧୁନିକ ଜାମ୍ମୁ ଓ କାଶ୍ମୀର ର ଶ୍ରୀନଗର ନିକଟସ୍ଥ ହରବାନ୍) ।
4. ଆର୍ଯୁବେଦର ଜନକ ରୂପେ ପରିଗଣିତ । ଚରକସଂହିତା ନାମକ ଏକ ଭେଷଜ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

6.3

1. ଶାସକମାନଙ୍କର ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ।
2. ଯବନାଚାର୍ଯ୍ୟ ।

6.4

1. ଖାରବେଳ ଚେଦି ବଂଶର ଶାସକଥିଲେ ଯେ କି ଖ୍ରୀ: ପୂ: ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ କଳିଙ୍ଗ ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ ।
2. ଓଡିଶାର ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟରେ ।

6.5

1. ଗୌତମୀପୁତ୍ର ସାତକର୍ଣ୍ଣି । (ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ)
2. ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ । (ଆଧୁନିକ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଉରଙ୍ଗାବାଦ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପଇଠାନ୍)
3. ଗ୍ରାମ ।
4. ସାତବାହାନ ।
5. ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

6.6

1. ଉତ୍ତରପଥ ଥିଲା ଏକ ସ୍ଥଳପଥ ଯାହାକି ଭାରତର ଉତ୍ତରଭାଗ ଏବଂ ପୂର୍ବଭାଗକୁ ସଂଯୋଗ କରୁଥିଲା । ଏହାମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ଥିଲା ।

2. ଦକ୍ଷିଣପଥ ଥିଲା ଏକ ସ୍ଥଳପଥ ଯାହାକି ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଞ୍ଚଳ କୁ ଭାରତର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ଓ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ସହିତ ସଂଯୋଗ କରୁଥିଲା ।

3. ଏହା ରୋମ ଓ ଭାରତୀୟ ଉପକୂଳ ମଧରେ ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟ କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲା ।

4. ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଣେ ଅଜଣା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯାହାର ନାମ ଥିଲା, "ପେରିପ୍ଲସ୍ ଅଫ୍ ଦି ଏରିଥ୍ରିନ୍ ସି" ।

5. ବଣିକ ଏବଂ କାରିଗରମାନଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀ ।

6.7

1. ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାର ବିକାଶ ।

2. ସ୍ତୁପଥିଲା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କର ଉପାସନା ସ୍ଥଳୀ, ଯେହେତୁ ଏ ଗୁଡିକ ବୁଦ୍ଧ କିମ୍ବା ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

3. ସାଞ୍ଚି, ଭାରହୁତ୍, ଅମରାବତୀ ଏବଂ ନାର୍ଗାଜୁନ କୋଣ୍ଡା ସ୍ତୁପ ।

4. ବୌଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟକଳାର ଚୈତ୍ୟ ଏବଂ ବିହାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଚୈତ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନାସ୍ଥଳୀ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ବିହାର ଥିଲା ବୌଦ୍ଧସନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ବାସଗୃହ ।

5. ମଥୁରାକଳା, ଅମରାବତୀକଳା ଓ ଗାନ୍ଧାରକଳା ।

6. ଲାଲ୍ ବାଲୁକା ପ୍ରସ୍ତର ଏବଂ କଳାଛିଟ ।

7. ଶକ ଏବଂ କୁଶାଣ ।

6.8

1. ମେଗାଲିଥ୍ ଥିଲା କବରସ୍ଥାନ ଏବଂ ସମାଧି କୁ ନେଇ ବିରାଟ ସ୍ତମ୍ଭ ।

2. ତାମିଲ କବି ମାନଙ୍କ ମିଳିତ ସମ୍ମିଳନୀ ।

3. ପ୍ରେମ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ।

4. ଚୋଳ, ପାଣ୍ଡ୍ୟ ଏବଂ ଚେର ।

5. କୁରୁଞ୍ଜି, ପଲାଇ, ମୁଲ୍ଲାଇ, ମରୁଦମ, ନଇଁତାଲ ।

6. ସଂଗମ ଯୁଗର ଚୋଳ ରାଜା କରିକାଳ ।

HINTS TO TERMINAL QUESTIONS

1. 6.2 କୁ ଦେଖ ।

2. 6.2.2 ର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାରା ଦେଖ ।

3. 6.3କୁ ଦେଖ ।

4. 6.5 କୁଦେଖ ।

5. 6.6 ଦ୍ୱିତୀୟ ପାରା ଦେଖ ।

6. 6.7 ର ତୃତୀୟ ପାରା ଦେଖ ।

7. 6.8ର ଦ୍ୱୀତୀୟପାରା ଦେଖ ।